

OLINKO DELORKO

O NEKIM NAŠIM NARODNIM PJESMAMA S NOVELISTIČKIM OSOBINAMA

Prostor na kojemu se odvija radnja gotovo najvećeg dijela naših narodnih epskih pjesama (i ne samo njih nego i onih koje su na granici epike i lirike), a u kojima se opisuju bojevi većih ili manjih skupina, pa i megdani pojedinih junaka, te nagli upadi, zaslužnjivanja pojedinaca itd., nalazi se u krajevima kojima su imena gradova, naselja, rijeka kao i uopće lokaliteta najvećim dijelom istinita, a manjim dijelom iskrivljena ili preinačena pa i izmišljena. To su krajevi koji jednako obuhvaćaju i guste šume i teško prohodne klance, kao i pojedine dvorove, pa utvrđene gradove, a onda i slabo zaštićena naselja te morske obale. Stambol, Senj, Mleci, Budim, Udbina, Kladaša, Zadar, Bužim (da spomenemo samo neke) geografske su tačke u tom prostoru koje prate onoga koji se njima kreće. U tom prostoru znadu biti izbrisani i realni razmaci tako da se malo dalje od Senja nalazi Kosovo (koje u stvarnosti bilo da je riječ o Kosovu u Dalmaciji ili o onom u današnjem Kosmetu, nije ni izdaleka tako blizu). Tačke odlazaka, povrataka pa i samih zbivanja znadu biti i gradovi kao što su Karlovac, Siverin, Skradin, Livno, Solun, (umjesto njega i Solin), Kaniža itd., a i još mnogi gradovi, ali u dosta slučajeva u nekom geografski čudnom odnosu koji ponekad prijeti (kao u kakvu Rimbaudovu ili nadrealističkom tekstu) da se preobrazi u nešto sasvim deseto zahvaljujući nekom gradu, šumi, klancu ili dijelu morske obale gdje se odigrava neki okršaj, zapodijeva kakav napad ili zasniva nužno potreban bijeg.¹ Poput prije navedenih gradova isto su tako ponekad slabije određene i čitave pokrajine, a osobito Kotari (koji se znaju pretvoriti i u grad Kotor), pa i sama Krajina, Lika, Krbava itd. A kroz te slabije određene predjele teku rijeke Dunav (on najviše), a onda i Bosna, Lašva, Cetina i dr. Ali baš ova geografski slabija određenost i pored tih stvarnih pokrajina i rijeka kao da je osobito pogodovala razmahu mašte onoga koji se svojim pjesničkim produktima kroza nju kretao. U svakom slučaju u

¹ O tom naivnom doživljavanju prostora gdje npr. Marko bježeći iz Varadina ravnim poljem dođe tačno do svoje lađe i onda se vozi njome »uz more široko« pa dolazi ravno »Skadru na Bojani« itd., pisala je dr M. Bošković-Stulli u članku »Narodna poezija i književni duh vremena«. (Književnik, Zagreb, 1961 br. 26, str. 160—161).

navedenome slabije određenu prostoru živi jedan realan svijet kojega nam autentični život u tančine daju neke od tih pjesama. I to na način koji izmiče i najsavjesnijem i najoštromnijem historiku manjih zbivanja, i koje su pjesme, pored svega svoga golog realizma (mjestimično i surovog, kako su isticali i nekadašnji naši udžbenici),² umjetnički izvanredno uspjele. Taj nam prostor može na svoj način dozvati u pamet prostor (samo još više neodređen i pored geografskih naznaka kojima je omeđen) u glasovitom Tassovu epu,³ prostor koji se nalazio oko Jeruzalema, pa i znatno dalje od njega, ali koji je Tasso baš zbog te neodređenosti mogao to bolje naseliti, uz historijske likove, i likovima svoje fantazije i staviti ih jedne pored drugih u pokret tako da djeluju — zahvaljujući njegovoj pjesničkoj snazi — kao živi ljudi. Naš anonimni stvaralac nije trebao da ide kao taj talijanski pjesnik snagom svoje mašte u prostore koje nije nikad vidio; hrvatskom anonimnom stvaraocu trebalo je samo da se okrene oko sebe, pa da ima, što on riječ, na dohvatu ruke sve ono što je Tasso brižno izvlačio iz djela starih klasika i svoje fantazije i što se odvijalo tako daleko od krajeva u kojima je on živio i od vremena koje se smatralo njegovim.

Tradicionalne pjesme o kojima smo dosad govorili većinom opisuju zgrade pojedinih feudalnih junaka, naših i ugarskih te domaćih uskoka i hajduka. Turci su i u jednim i u drugim pjesmama glavni protivnici, ali u nekim od tih pjesama, i to onim najstarijima borbe se odvijaju među samim domaćim velikašima. U jednoj od najimpresivnijih takvih pjesama, bugarštici »Radoslav Siverinac i Vlatko, udinski vojvoda«, koju je zapisao i objavio u XVI stoljeću hvarski pjesnik Petar Hektorović, izvanredno je dano baš to gotovo čudesno kretanje glavnih junaka kroz taj slabije određeni prostor i pored spominjanja grada Siverina. U to je vrijeme svaki izlazak iz utvrđena grada ili podignuta tabora bio pun neizvjesnosti. Smrt ili ropstvo vrebali su odasvud kao i u prostoru oko Tassova Jeruzalema, ili, da se poslužimo najnovijim primjerom, oko Lorkine Cordobe. Ta se neizvjesnost posebno izražava već početnim stihovima prije spomenute bugarštice. Iza one »crne gore« kojom Radosav Siverinac jaše sa svojom družinom (v. stih 13)⁴ počinje svijet svakojakih susreta i događaja te ugodnih i neugodnih zgoda, pa i sudbonosnih kao što je bila i Radosava »vojevode« u netom spomenutoj bugarštici. Osim prekrasne djevojke može naići na onoga koji se tim svijetom kreće i oružana skupina ljudi koja ga jakošću ili lukavošću lišava života ili barem teže ranjena — slobode. Da onda u ovom drugom slučaju nastanu svakojaki naponi da se do nje dođe, katkada otkupom, katkada bijegom.

Svakako glavni sadržaj tih pjesama, a osobito onih u kojima nastupaju uskoci i hajduci, jest borba s Turcima, ali pored toga glavnog sadržaja razvija se u tim pjesmama i čitav niz različitih događaja koji se

² F. Poljanec, Repetitorij istorije jugoslovenske književnosti (narodne i umetničke). Zagreb, 1938, 2. izd., str. 15.

³ T. Tasso, Gerusalemme liberata, Milano, Hoepli, 1923, 6. izd.

⁴ Pjesme P. Hektorovića i H. Lucića. Zagreb, 1874. Izd. Jugoslavenske akademije. Stari pisci hrvatski, knj. VI, str. 19—22, ili O. Delorko, Hrvatske narodne balade i romance. Zagreb, 1951, br. pjesme 23.

udaljuju od toga glavnog sadržaja, bez obzira što u velikoj većini slučajeva Turke stvarno predstavljaju isto tako naši junaci samo muslimanske vjere i tada nastaju borbе, dakako, među nama samima što još više pojačava tragičnost tih sukoba. Istim jezikom, istim stilskim osobinama pjevaju i protivnici »Turci« o svojoj mucі neprekidne borbe i otimačine. Tako u pjesmi »Pisma od Nuke barjaktara« iz zbirke Marijana Šunjića⁵ glavnome junaku, već spomenutom Nuki, dok on potkiva konja, a u tome mu pomaže sestra Hajka pridržavajući dogatu nogu, domosi više konjanika vijest da je porobljena Mujina kula, te da je Muji odvedena u ropstvo i žena i dvije kćerke. Čim Nuko za to sazna odmah odjaši na netom potkovanu konju da vidi na licu mjesta što se dogodilo. Tu nalazi Mujinu majku koja mu na pitanje tko je orobio kulu, odgovara da su to učinili devet Vučkovića i Ilija Žarković koji im je bio na čelu. Ali evo riječi stare Mujine majke:

Odveli mi Hajku i Mejrušu
i vijernu Mujaginu ljubu.
Mog Mujage doma ne bijaše.
Otišo je u četu junačku,
ka Janoku, gradu kaurskomu;
otišla su dica u potiru
bojat se je, izginut će, sine!

Čim Nuko sasluša te riječi odmah se i on daje »u potiru«:

Odmah Nuko okrenu dogata,
otira ga od Mujine kule.
Kad je bio u Golin-planinu...

I opet se nalazimo zbog grada Janoka, a možda i Golin-planine u jednom od onih slabo određenih prostora o kome smo prije govorili. Ali baš ova slaba geografska određenost, zbog koje se u takav prostor moglo smjestiti što se htjelo bez mogućnosti da se provjeri da li se baš tu to i to dogodilo, osobito je pogodovala stvaranju pjesama kojih je sadržaj bio pun svakakvih iznenađenja i koje ih je po toj osobini približivao u pisanoj književnosti — noveli.

Što je novela, nije lako kazati. Tačnu njezinu definiciju gotovo je nemoguće dati u potpunosti.⁶ Ona je poprimala neke osobine prema vremenu i kraju u kome se razvijala. »Talijanska enciklopedija« (»Enciclopedia italiana«), sv. XXIV, str. 995, kaže za nju: »Impossibile definire con sufficiente precisione la novella, che nei varî tempi e paesi assume aspetti diversi«. Definicija novele u francuskoj enciklopediji »Grand dictionnaire, universel du XIXe siècle«, sv. 11, str. 1130, 3. stupac, 2. odje-

⁵ »Narodne junačke pjesme iz Bosne i Hercegovine«. Sarajevo, 1925, 2. izdanje, str. 46—51.

⁶ U svoje vrijeme i odluju epsku pjesmu »Bijedna Mara« Luke Botića, domaća je kritika nazivala novelom.

ljak odozdo, daje definiciju moderne novele kad upućuje: »Comme genre litteraire, la nouvelle tient aujurd' hui le milieu entre le roman et le conte; c'est d'ordinaire une courte étude de moeurs, de sentiment ou caractère dans un cadre étroit, et ce genre, pour avoir quelque valeur, demande une certaine finesse de touche«. I definicija novele u knjizi L. I. Timofejeva »Teorija književnosti«, Beograd, 1950., str. 371, rađena je prema modernoj noveli što se lijepo i vidi i iz samog primjera na koji se Timofejev poziva, a to je Čehovljeva novela »Spava joj se«. Uostalom evo riječi Timofejeva: »Osnovna osobina male epske forme (očito novele, op. O. D.) sastoji se u tome što se u njoj govori o pojedinom događaju u čovekovu životu... Sam događaj koji leži u osnovi sižea male epske forme ima naravno zaplet, kulminaciju i rasplet, tj. deli se na manje događaje, ali u celini ti događaji čine jednu epizodu u čovekovu životu i dalje se ne razvijaju«.

Definicija Al. Flakera u knjizi »Uvod u književnost«, Zagreb, 1961., na str. 348, nastoji također da nas uputi što je moguće bolje u to što je novela: »Novela je kratki i zatvoreni prozni oblik koji upravo zbog svoje kratkoće ima čvršću i postojaniju strukturu od romana... Već sam termin kazuje da se radi o novoj, još nikad čuvenoj pripovijesti o nekom događaju (tako je definirao novelu i Goethe), a njen oblik ne daje mjesta za opširne opise ili ubacivanje epizoda«.

Našem poimanju novele najbliži su primjeri iz Boccaciova »Decamerona«. Teorija književnosti kaže da je novela pripovijetka koja se ograničuje na strogo pripovijedanje događaja, koji je neobičan, nenadan ili zagonetan. Ali ta je definicija s vremenom svakako doživjela neke preinake, jer u mnogim uspjelim novelama moderne književnosti (za koje su uglavnom i načinjene definicije francuske enciklopedije »Grand dictionnaire universel...«, Timofejeva i Flakerova) tri gore spomenute karakteristike jedva da i dolaze do izražaja, ukoliko nisu i potpuno odsutne. U većini tih novela već prema »postiranju« njihovih autora, odnosno po prvim »taktovima« kojima su ti autori započeli svoj posao, možete predvidjeti što će u tim novelama misliti ili izvoditi glavni junaci. Samo, eto, neobičnost, nenadanost ili zagonetnost u tim novelama obilno nadoknađuju psihološka raščlanjivanja gotovo svake namjere ili izvršena čina lica koje njihov pisac obrađuje. Ali mogao bi tkogod reći, i to s pravom, da su novele koje spominjemo napisane u prozi, dok su naše tradicionalne pjesme, za koje smo kazali da im je sadržaj posebno napet i pun iznenađujućih raspleta, spjevane stihom. Ali proza nije jedino moguću oblik u koji se zeodijeva novela. Pa ni u evropskoj književnosti (naravno, novijoj ukoliko starom smatramo grčku i rimsku pa srednjovjekovnu književnost) stih noveli nije nepoznat. I engleski klasični pisac G. Chaucer, suvremenik, i takmac Boccacciov i jednim dijelom njegov učenik, koji je živio u XIV stoljeću, oblikovao je svoju zbirku novela »Kenterberijske priče« (»Canterbury Tales«) stihom. Uostalom, i u hrvatskoj je književnosti bilo pisaca — istina mnogo kasnije, tj. tek u XIX stoljeću, osim jednog izuzetka u XVIII — koji su neki neobičan, nenadan ili zagonetan događaj, držeći se strogo potke same osnovne radnje, obli-

kovali stihom. Takvi su pisci bili u XIX stoljeću Ivan Trnski, A. Šenoa, A. Harambašić i Đ. Arnold, a u XVIII stoljeću A. Kačić-Miošić. Ali se ni jedan od tih pisaca, osim Kačića u svojoj poznatoj »Pismi od kralja Vladimira«, nije u tim svojim stihovanim novelama⁷ domogao ni izdaleka najuspjelijih pjesama takvoga žanra našega anonimnog kazivača.

Kad smo kazali da su našem poimanju novele najbliži primjeri iz Boccacciova »Decamerona«, onda smo u prvom redu mislili na novele u toj zbirci kakva je npr. 5. u II knjizi, a u kojoj se pričaju neobične zgode mladoga neiskusnog Andreucia koji je došao iz Perugije u Napulj kupovati konje.⁸ U toj noveli došle su do izražaja, uz samo strogo pripovijedanje događaja, ne samo jedna nego i dvije od triju karakteristika, tj. neobičnost i nenadanost. A posljedica je svega toga izvanredna zanimljivost teksta u kojemu iz odjeljka u odjeljak idete sve uzbuđeniji i znatizeljniji. Pa dobro, eto, to su baš osobine i naših tradicionalnih pjesama za koje već kazasmo da su mnogo nalih na novelu. Njih ima toliko da ih nije teško pronaći i u štampanim i u rukopisnim zbirkama. I u tim pjesmama dolazi do izražaja »sama sreća zbog pripovijedanja«, kako bi rekao G. De Robertis, suvremeni talijanski kritik, ali i vještina zahvata ne zaostaje za tom »srećom«, što je i razumljivo, jer gdje riječ ne zapinje, tu pričanje teče glatko na obostrano zadovoljstvo i kazivača i slušača. Izraz je u tim pjesmama u tolikoj mjeri upokoren i poradi toga gibak, da anonimni pjesnik može da prelazi s predmeta na predmet s najvećom lakoćom. Koliko je on samo u tom pogledu jači od pričalaca naše pisane književnosti i u stihu i u prozi sve do nedavna, koji su se, i kad su bili najizrazitiji, prilično mučili stvarajući i neprekidno se pri tom tužili kako naš jezik nije izrađen, kako je tvrd i još koješta drugo. Naravno da i u narodnim pjesmama s novelističkim osobinama ima slabo izrađenih mjesta. Ali tamo gdje izraz nije adekvatan onome što se htjelo reći ili gdje na nekoj tački najednom zataji jezična formulacija nečega što se imalo posebno naglasiti, možemo biti više manje sigurni da je tome uzrok — u većini slučajeva — nespretnan zapis. To možemo ispitati na varijantama pojedinih pjesama, ukoliko ih dakako pjesma, koja nas posebno zanima, ima.

Ovo što mi ovdje iskazujemo, naravno, nije romantično divljenje »sakrosanktnoj« snazi narodnog stvaraoca u stihu nego samo upozorenje kako je izraz u hrvatskoj tradicionalnoj poeziji, toliko izrađen zahvaljujući dugom radu na njemu, da je on bio kadar da u nemalom broju svojih ostvarenja primi ono što je stvaralački duh anonimnoga kazivača htio da u nj smjesti. Ili još jednostavnije rečeno, da je taj izraz bio i valjan i zreo da oblikuje bez ikakve usiljenosti sadržaje koje mu je nametao život, što onaj naše pisane književnosti često puta, na žalost, nije bio. I da je prosjek uspjelih pjesama relativno mnogo veći u usmenoj nego u

⁷ Hugo Badalić je neke od takvih pjesama u svojoj Hrvatskoj antologiji (Zagreb, 1892, izd. Matice Hrvatske) nazvao pjesničkim pripovijestima (v. str. 186—211).

⁸ G. Boccaccio, *Il Decamerone*. Hoepli, Milano, 1942, 3. potpuno izdanje, str. 186—211.

(G. Boccaccio, *Dekameron*, Zagreb, 1956. Prevela J. Belan, str. 89—100).

pisanoj našoj književnosti (osobito starijoj), zahvaljujući baš izrađenosti i upotrebljivosti jezika kojim se stvaralac usmene književnosti služio.

U jednoj od pjesama, koja također ima novelističkih osobina, a štampana je u već spomenutoj Šunjićevoj zbirci i zove se »Pisma od Rosna Ivana«⁹ te je zapisana g. 1958, priča se kako nema ljepše djevojke od kćerke bana od Karlovca. Nju, dakako, zbog te ljepote koja je »dala glas na sve četiri strane«, prose mnogi, ali ona ni jednoga od njih neće, mada među njima ima i vrlo uglednih prosaca. Kad za to dozna Alija Novljanin, također jedan od onih koji hoće da postignu djevojčinu ruku, šalje ovakvu poruku djevojčinu ocu:

Opremaj mi dilber¹⁰ Anđeliju
do nedilje, koja prvo dojde.
Vira ti je, od Karlovca bane,
ako cure opremit mi nećeš,
bilu ću ti porobiti kulu,
porobiti i vatrom zapalit,
oba ću ti zadaviti sina,
kroz tebe ću ražanj protirati,
a ljubu ti s konjma pogaziti.

A evo kako ban na tu poruku reagira:

Kako banu taka knjiga dojde,
ni pola je nije proučio,
svu je knjigu suzam' potopio.

I ova dva mala ulomka pokazuju kako narodni anonimni stvaralac suvereno vlada svojim izrazom i kako svijet koji hoće da prikaže, s lakom oblikuje, i ne samo onda kad se služi već stajaćim fiksiranim i gotovo nepromjenljivim formulacijama, nego i kad mora posegnuti za novim, da bi iznio neko važno, odsudno stanje ili rasploženje. Kad Anđelija¹¹ dozna od oca što prispjela »knjiga« kazuje, ona sva očajna piše Ivanu od Rosna, u koga je zaljubljena i koji i jest razlog da tolike prosee odbija, čime se prijeti njezinu ocu Alija Novljanin i što sve kani s njime i njegovima učiniti i koreći ga šta je tako dugo oklijevao da po nju dođe, ona nalazi knjigonošu te:

Uhitri ga s trijest madžarija¹²

⁹ V. str. 25—46. Kazivao je Blaž Bošnjak iz Travnika.

¹⁰ Lijepu

¹¹ Poslije je za vrijeme daljnjeg pričanja pjevač zove Kosom i to joj ime ostaje sve do kraja same pjesme.

¹² Dukata kovanih u Mađarskoj.

Kad je pismo došlo u ruke onoga kome je namijenjeno, evo kako ga voljeni junak i njegovo društvo (trideset serdara) doživljuje:

Ivan knjigu pozna po pečatu.
Razmota je, ali puna briga —
Ode knjiga od ruke do ruke,
svu družinu bez vatre zapali,
zanajviše od Rosna Ivana.

Dakako da Ivan od Rosna sakuplja svoje ljude ne bi li što prije krenuli k ugroženu banu i spasili mu isprošenu kćerku, a njega samog te ženu i sinove mu izbacili od grozne smrti koju im sprema Alija Novljanin. Ivan svoje ljude skuplja hicima iz topova:

Kada jeknu pedeset topova,
sazvaše se brda i doline,
glas topova primiše glasnici,
raznesoše na četiri strane.
Orlovi su mirluh oćutili
pa se sliću k Rosnu kamenome.

I tako bi mogli da redom iznosimo odjeljak po odjeljak, pa da u svakome od tih odjeljaka upozoravamo sad na ovaj sad na onaj sretno pogodeni izraz ili uspjelo ostvarenu sliku, i da uvijek budemo nečim novim iznenađeni, kao što su nas u citiranim odjeljcima iznenadile banove suze kojima je potopio Alijinu drsko i okrutno pisanu poruku, ili trideset dukata koji su uhitрили knjigonošu, ili Kosino (respektive Anđelijino) pismo koje je i bez vatre, svojim sadržajem sve prisutne zapalilo, a ponajviše samog njezina izabranika. A ne mogu se mimoići ni orlovi koji su oćutjevši mirluh topovskih hitaca počeli slijetati na kameni grad u kome živi voljeni junak sa svojom družinom. Orlovi tim svojim gibanjem odaju na kako se visoku i u kako jezivo pustu kraju nalazi obitavalište glavnog nosioca radnje.

Ali još više nego ova odulja pjesma (imade 793 stiha) — u kojoj se sve na kraju dobro svršava jer ipak Kosa pripadne Ivanu, a ne Aliji, a nitko od Kosinih najbližih ne bude ubijen kao što se činilo da će biti — ima i drugih pjesama koje su nalik na novele. Pjesama u kojima je tok radnje još brži, a pojedini prizori još dramatičnije izvedeni i u kojima je također i neobičnosti i nenadanosti u izobilju. Među takvim pjesmama posebno se ističu »Bojčić Delalija i bane od Janoka«¹³ te »Smrt Grgura Senjanina i sestre mu Marge«.¹⁴ Prva je pjesma zapisana u Duvnu,¹⁵ a

¹³ M. Šunjić, Narod. pjesme iz Bosne i Hercegovine. Sarajevo, 1925, 2. izd., str. 113—124.

¹⁴ N. Andrić, »Hrvatske narodne pjesme«. Knjiga V, Zagreb, Mh., 1909, str. 326—330.

¹⁵ Kazivao je Rade Dodij.

¹⁶ Kazivala je seljanka Mare Fortunić.

druga u Luci na otoku Šipanu,¹⁶ ali obje se ističu posebnom umjetničkom snagom.

U prvoj se priča kako je ban od Janoka uspio uhvatiti dva opasna protivnika: Delaliju Bojčića i Stojana Jankovića. Prvi je bio uhvaćen Delalija, a nakon tri godine Stojan. Zapravo ih je obojicu uhvatio Kostreš-harambaša sa svojih trideset hajduka, a ban ih je već uhvaćene samo dao strpati u tamnicu. Bojčić je posebno očajan kad vidi da mu je i pobratim Stojan, sva njegova nada, dopanuo uza, a pogotovo kad još od njega dozna da mu se žena udaje za njegova neprijatelja gojena Halila, a da mu Omer, jedini sin, čuva udbinska goveda (naime Delalija Bojčić je prema ovoj pjesmi iz Udbine), te da se s njim rugaju udbinske age. U tom očaju Delalija toliko jadikuje i zapomaže zbog svoje zle kobi, da ne dâ spavati u kuli ni banu ni banovoj ženi.¹⁷ Pod ženinim utjecajem ban od Janoka dovodi preda se utamničenog Delaliju, pa kad od njega dozna zbog čega je tako očajan, kaže mu da će ga još tri godine zadržati u tamnici, a onda pustiti. Ali se ženi bana od Janoka ta muževljeva odluka čini preokrutnom, pa ban tu odluku na njezin nagovor mijenja tako da Delaliju odmah pušta kući i bez ikakva otkupa. Prije samog puštanja, ban svoga sužnja uredi, nahrani i lijepo obuče. Samo se Delalija pred Udbinom presvuče u prosjačko odijelo te u sam grad uđe kao odrpanac, posljednji bijednik. Ne kazuje ni svojim najbližima tko je. Pa ni samom sinu. Štoviše, on i njemu, a i Muji, Halilovu bratu za koga baš toga dana ima da se uda Delalijina žena, priča kako je Delalija Bojčić umro i kako je on sam prisustvovao njegovu ukopu. Koliko god je Mujo na tu vijest veseo, toliko je Omer, Delalijin sin, tužan. Budući da je taj dan svadba, pred kulom Muje i Alila svati zameću različite igre. U svim igrama pobjednik je tobožnji prosjak kome je Mujo milostivo dopustio da u njima sudjeluje, među ostalim i zbog toga što je donio njemu i bratu veselu vijest da je Delalija umro. Ali baš jedna od tih prosjakovih pobjeda, i to ona u trčanju, odat će ženi da to nije prosjak nego njezin Delalija. Kad ona to i stvarno utvrdi, tj. kad navodni prosjak prizna tko je, dolazi do pomirenja između njega i Muje i Halila, pa se svadba pretvara, nakon male zabune i nelagodnosti među svatovima, u ponovni pir sretnog povratnika. Samo Delalija je valjan drug pa ne zaboravlja u dobru utamničenog pobratima Stojana nego sve smišlja kako bi ga oslobodio. Najposlije smisli pa u dogovoru s nekom »gospojom« Milicom u samom Janoku u kasno doba noći, otme sedmogodišnjeg banova sina Stipana. Uzalud u samu zoru, kad se doznalo za tu otmicu, ide banova potjera za Delalijom. On joj sretno umakne i stigne u Udbinu. S pomoću tog sina Delalija se domogne lijepih i skupocjenih predmeta i, što je najvažnije, svoga pobratima zaslužjenog Stojana. Banove se kćerke jedinice Kose, koju je također Delalija tražio za svoga pobratima i koji je njoj omilio, ovaj put odriče. Sin je banu vraćen, a dva pobratima idu sretni svojim kućama. Uz to je ban, jer i to je bio jedan od Delalijinih uvjeta, Stojanu Jankoviću poklonio konja Goluba, koji vrijedi stotinu drugih konja.

¹⁷ Zanimljivo je kako je motiv približno nalik na ovaj razradio Ivo Andrić u svojoj nove! »Žed«.

Jedva da i treba naglasiti koliko u ovoj pjesmi ima i neobična i nena- dana iako joj se sadržaj drži tijesno samog života (ne služi se ni natpri- rodnim silama da bi se otpleli najzamršeniji trenuci radnje).

Ovu je pjesmu Stipe Banović svrstao, s obzirom na njezin sadržaj, u svojoj oduljoj radnji »Motivi iz Odiseje u narodnoj hrvatskoj pjesmi iz Makarskog primorja¹⁸ među pjesme s tzv. odisejskim motivom, što ona uistinu i jest, ali samo jednim dijelom, jer boravište Delalijino prije povratka kući, nije sretna i sunčana feačka zemlja odijeljena morima od svih nevolja svijeta, kao što je bila slavnom grčkom junaku, nego teška mračna i vlažna tamnica bana od Janoka. A uz to za Odiseja s pogibijom prosaca (u našoj pjesmi o kojoj je riječ nije nitko poginuo) počinje i traje (barem tako se predviđa) sve do same smrti spokojan život s vjernom ženom Penelopom i s jedincom sinom Telemahom, dok Delaliju Bojčića odmah po povratku kući očekuju novi pothvati i nove opasnosti od kojih je jedna i opisana na kraju pjesme. A ta je otimanje banova sina da bi Delalija za nj dobio pobratima Stojana, ali i novce i razne dragocjenosti te »sablju demeškinju« što ban njome »pancir¹⁹ siče«, kako bi mogao ne- kako preživjeti i obraniti se i on i njegovi najbliži u tom svijetu nepre- kidnih »zatrka« tj. nenadanih upada za vrijeme kojih — ako se ne zašтите ili na vrijeme ne umaknu — jedni ostaju bez samog života, a drugi slo- bode ili barem bez ičega pokretnog i nepokretnog što su posjedovali. Ta »ničija zemlja« koju su poslije poraza na Krbavskom polju god. 1493. opisali u najernjim bojama različiti kroničari i izvjestitelji,²⁰ poprište je gotovo tri stoljeća različitih sukoba. Tek sami ti sukobi, gledani s književ- noga stajališta, ma koliko bili napeti i zanimljivi, ne bi bili toliko vri- jedni za nas koliko jesu, da nisu u nekim pjesmama kao što je i ova o Delaliji Bojčiću iz Šunjićeve zbirke, tako izvrsno ispričani.

Pogledajmo samo kako je u netom spomenutoj pjesmi odmah u nje- zinu početku opisano hvatanje glavnog junaka:

Lov lovio Bojčić Delalija
po Kunari i oko Kunare
do studenca Kladašanin Muje.
Otisla se tlaka²¹ od studenca
do Mujina drvena čardaka: —
tlakom ide Bojčić Delalija,
ugleda ga trideset hajduka,
obletiše, pa ga ufatiše,
odvedoše janočkomu banu.

Tri godine poslije na isti način uhvaćen je i Delalijin pobratim Sto- jan. Dijalog između bana od Janoka i uhvaćenog Stojana posebno je dra- matičan:

¹⁸ Zbornik za narod. život i običaje. Zagreb, 1951, Ja, knj. 35, str. 139—244.

¹⁹ Košulja od pletene žice, oklop.

²⁰ Pop Martinac od plemena Lapčana, ninski biskup Juraj Divnić i dr. Vidi: P. Grgec, Hrvatski Job. Zagreb, 1932, str. 16—20.

²¹ Trag.

»Kaži pravo, gorska haramijo,²²
 iz Janoka, moga grada bilog,
 koliko si ti odveo konja?«
 »Kad me pitaš, pravo ću ti kazat,
 samo jedan fali od stotine,
 bijah pošo stotin' da namirim',
 s tvojim, bane, vilenim Golubom.«
 Opet njega priupita bane:
 »Jankoviću, iz gore hajduče,
 a koliko jesi iz Janoka
 ti odveo mladih divojaka?«
 Stojan kaže, ni tog mu ne taii:
 »Jednu manje od stotine, bane,
 pak se bijah i opet spremio
 da odvedem tvoju kéercu Kosu.«
 Na neg bane obrve navuče:
 »Svinjo jedna Stojan Jankoviću!
 Nit uzmiči nit mi se primiči,
 već mi i to po istini kaži
 koliko si ti junačkih glava,
 iz Janoka moga odvodio?«
 Janković se smijuć odgovara:
 »Oko sto se i to, bane, vrza,
 da je tvoja, stotina bi bila,
 ti si moju prije ulovio!«
 Na to se je rasrdio bane:
 »Jankoviću, kurvino kopile,
 što ću sada ja od tebe radit?«
 »Radi, bane, što je tebi drago,
 da s' u moje ti upao pandže,
 ja bi' znao gusku perušati!«²³

Kad Delalija Bojčić ugleda svoga pobratima u tamnici, on mu sav
 očajan dovikuje:

Otkud ovdje, sve moje uzdanje?
 Evo sužnjim tri godine dana,
 al' sam istom sada osužnjio!

Izvršno je dano i Delalijino utrkivanje i čas kad ga po skokovima
 prepozna žena pa to odmah saopćuje sinu:

U tamnici junak zaležo se,
 čile noge otimlju se same,
 dok poleti, odmah se izmaši,

²² Zlikovče.

²³ Dijalog nalik na ovaj, ali s drukčijim jezičnim registrom odvija se i između
 turskog cara i njegova sužnja Svilojevića u bugarštici »Popivka od Svilojevića«,
 koja je nađena u rukopisnoj ostavštini P. Zrinjskog.

daleko je ostavio društvo.
 Leteć skače, leti igrajući,
 a gleda ga sa oblice²⁴ ljuba.
 Po skokovim' pozna Delaliju.
 »K men' Omere, radosna ti majka,
 eno našeg Bojčić Delalije!
 Nit je umro, nit pogino, sine,
 jutros nam je bio na avliji,
 i ti si ga, sine, darovao.
 Koza laže, rozi lagat neće.
 Oderci nam oči zablještili,
 al je ono trka Delalina!«

U pjesmi koja se zove »Smrt Grgura Senjanina i sestre mu Marge«, uz elemente neobičnoga i nenadanoga, ulaze i elementi stravičnoga. Ali ni ti elementi nisu strani noveli kao takvoj, osobito ne noveli u prvom dijelu XIX stoljeća (sjetimo se samo nekih radova E. A. Poea kao što su: »Propast kuće Usher«, »Crni mačak« i dr.). Samo što stravično u našoj prije spomenutoj pjesmi nije postignuto ničim posebno insceniranim, nego užasnim, stvarnim prilikama u kojima je živio naš čovjek. Istina, gavran u našoj tradicionalnoj pjesmi s otoka Šipana preuzima ulogu onoga koji svjetuje i upućuje zalutalu Margu u gori, ali je ta njegova uloga shvaćena toliko realno, da se gotovo i ne osjeća kao nešto neprirodno, kao nešto što izlazi iz područja mogućega.

Uostalom, evo sadržaja pjesme: Grgura Senjanina koji ide sa svojom družinom »na bojno Kosovo« zaustavlja sestra Marga zbog ružna sna koji je usnila, a u kojem je vidjela kako joj je brata, još prije nego je do gore došao, pogodila puška iz nepoznate ruke, te on ostao ležati na mjestu gdje je pao, a ostali se iz društva vratili u Senj. Budući da brat ne vjeruje u san, ne posluša sestre i nastavlja put. Ali još prije nego je došao do gore, njemu se dogodi sve ono što je njegova sestra usnila. Sad on, svijajući se od rana, moli družinu da ne vodi njegova konja u Senj, da se ne bi Marga, vidjevši konja bez njega, dosjetila nesreći koja ga je snašla. Ali družina ne posluša Grgura, nego vodi konja sa sobom. Da bi sestru utješila, kad je ova pita što je s Grgurom, odgovara joj da je on ostao u gori i da će se tamo zadržati u lovu tri dana. Sestra to družini ne vjeruje, nego sama ide da pronade brata. Kad ga je našla teško ranjena, kori ga što je nije poslušao pa ostao kod kuće kako ga je ona pod dojmom zlokobna sna svjetovala. Grgur je moli da mu donese vode što izvire iz gore, a od koje vode misli da bi ozdravio kad bi je se napio. Kad mu sestra odgovori da bi znala do vode doći, ali da se ne bi znala od nje povratiti, onda joj brat kaže kako će to izvesti: neka mu iz rana, povređujući ih, istoči krv u kondir pa onda krvlju obilježi put i tako se po tome tragu vrati k njemu. Dok Marga grabi željenu vodu, padne kiša, ispere joj trag i ona više ne zna puta natrag. Tri dana luta po gori, dok joj četvrti dan gavran ne javi da joj je brata Grgura u njezinoj odsut-

²⁴ S okrugle, oble kule.

nosti čitava, osim desne ruke, pojeo vuk. A ne pobjegne li s Grgurovom rukom kad dođe do mjesta gdje se nesreća dogodila odmah u Senj, nego počeka noć, da će vuk kad dođe po tu ruku, pojesti i nju. Djevojka sva očajna došavši do mjesta gdje joj je brat stradao i koje joj je gavran označio po svilenu šatoru, uz cjelove i grljenje kori ruku. Budući da se boji strininih prijekora, kad se vrati kući, zbog bratove pogibije, dobrovoljno čeka da padne noć pa da vuk dođe te da za večeru pojede i nju i ruku. Vuk uistinu dođe i strašno se gavranovo predviđanje ispuni do kraja.

Jezik je ove pjesme nešto bliži jeziku hrvatske pisane književnosti, osobito one starije, tj. dalmatinske, i nekako biraniji, viteškiji (što ne znači i funkcionalniji, uspjeliji), kad bi se tako moglo reći, od jezika u kome je spjevana pjesma o Delaliji Bojčiću i banu od Janoka. U pjesmi »Smrt Grgura Senjanina i sestre mu Marge« postoji, štoviše, i stanovita elegancija u oblikovanju pojedinih stihova, elegancija kakvu još samo poznaju neke od uspjelijih naših bugarštica. Ta elegancija dolazi do izražaja odmah u početnim stihovima pjesme:

Otravi se Grgur Senjanine
s vojskom²⁵ svojom na Kosovo bojno;
za njim sestra pristajala svoja
i Grgura brata dozivala:
»Ne hod' s vojskom na Kosovo bojno...«

Ta elegancija, odnosno posebna biranost izraza ne ostavlja pjesme ni do njezina svršetka.

Evo kako Grgur kori sestru zbog toga što ga slijedi i odvraća od poduzeta puta zbog ružna sna:

Vrat' se u Senj, Marge, sestro moja,
u san, sestro, vjerovat ne valja;
san je tlapa, a bog je istina.
Jošter mladijeh ima djevojaka
u našem Senju bijelome,
al za bratom ni jedna ne pristaje,
neg ti sama za mnom, sestro moja!

A s kakvim je snažnim realizmom i krajnje uzdržanim izrazom oblikovana Grgurova nesreća:

Jošter nije ni do gore došo,
puknu puška grane iz jelove,
Grguru se u njedra sasula;
ljute su ga dopanule rane;
Grgur pade jele pod zelene;
on s' od rana svija i previja.

²⁵ Samo se još na dva mjesta (vidi stih 5 i stih 35) Grgurova pratnja naziva vojskom, inače na svim ostalim mjestima (a ima ih 10) družinom, družinicom, družbom.

Fino je opisano i kako se družina vraća u Senj pa Marga među njom vidi Grgurova konja, ali ne vidi Grgura te zdvojna pita što joj je s bratom:

Kad su bili na pogled od Senja,
vidjela ih Grgureva Marge
sa prozora od bijela dvora.
Poton²⁶ ih je očima vidjela,
svu je družbu očim' pribrojila,
ma Grgura brata ne nabraja,
neg njegova dobra konja vrana.
Svemu se je jadu domislila,
da s' Grgura rane dopadnule,
pa mi trči kuli niz skaline,
pa mi senjskoj govori družini:
»Borja vama, senjska družinice,
gdje ste meni brata ostavili?
Ali su ga rane dopadnule?²⁷«

Zbog te elegancije, odnosno biranosti izraza, i najmučnije mjesto u pjesmi doživljuje se blaže, manje enervantno:

Kad sestrice svoga brata čula,
ljute mu je povrijeđala rane;
kondir vruće natočila krvi.

Posebno su impresivne i gavranove riječi upućene djevojci koja sa zacrpenom vodom u kondiru već tri dana uzalud traži put do teško ranjena brata:

Koja sestra ište brata svoga,
koga ište, nač' ga ona neće:
sinoć ga je večerao vuče.
Prokletome od večere vuku
Grgureva ostala je ruka,
desna ruka puna prstenaka.

Pa onda ove koje su već izravne:

Šetaj, Marge, malo naprijeda,
hoćeš naći svilena šatora
tvog Grgura brata pokojnjega,
pod njim desne Grgurove ruke,

²⁶ Neton;

²⁷ Boja ovih dvaju posljednjih stihova ima nešto od boje nekih stihova iz bugarštice »Majka Margarita« kao što je i ovaj kad vila govori žalosnoj Margariti: »Nisu ti jih, stara majko, turske uze dopadnule.«

ako želiš Grgurove ruke,
 ti je uzmi u desnice svoje,
 bježi s njome Senju bijelome,
 jer kad večer do večere bude,
 doć' će proklet na večeru vuče,
 da večera Grgurevu ruku,
 uz ruku će večerat i tebe.

Što ovu pjesmu približava običnom, tj. svakidašnjem i što nam je zbog toga čini još milijom i istinitijom — i pored stanovitog patosa koji je prožima — to je ono surovo ponašanje družine koja neće da ranjenome Grguru ostavi konja, jer joj je po svoj prilici žao da živinče nastrada u gori ili dopane u neprijateljeve ruke kad mu gospodar ionako mora umrijeti. Ona pri tom ne misli, ogrubjela od gotovo dnevnih oružanih sukoba i inače teška života neprekidnog vojevanja, kako će se potpuna pustoš koja će nastati njezinim odlaskom odraziti na Grgura, užasnuta od rana i pometena od bolova, a uz to i bez konja — najbržeg i najpozdanijeg prijevoznog sredstva u to doba. Samo zbog čega mu onda one prstenke ostavlja na ruci? Možda zbog brzine uzmaca poslije ispaljena hica, što bi je, kad bi bilo uistinu tako, prikazalo u još goroj slici. A vrlo je »prozaično« u pjesmi i to što Marge poradi strininih prijekora koji će je pratiti i jutrom i večerom glede bratovljeve smrti, ostaje, među ostalim, da dočeka vuka i na taj način čini manje uzvišenom, ali zato ljudskom svoju užasnu odluku da je i samu zvijer pojede, kad je već smrću Grgura, koga je, nema sume voljela, život za nju izgubio svaki smisao.

Iz svega što smo iznijeli u ovoj radnji, proizlazi da nemali broj naših narodnih pjesama od kojih smo tri — i to dvije iz Bosne, a jednu iz Dalmacije — podvrgli detaljnijem ispitivanju, nose u sebi neke značajke koje su svojstvene novelama i starijeg (Boccaccio, Chaucer) i novijeg tipa (Poe). Te su značajke: ograničavanje na strogo pripovijedanje događaja koji može biti neobičan, nenadan i zagonetan, a koji put i stravičan. Po tim osobinama takve su naše pjesme, kao sve novele općenito, pune zanimljivog i privlačnog, a karakteri, kao i pojedine situacije u njima, dane su na rijetko uspio način. Da su te pjesme po svojoj strukturi mnogo bliže noveli bilo starijeg bilo novijeg tipa nego čistoj epskoj pjesmi, vidi se i po tome što se u njima ne zbiva ništa sudobonosno;²⁸ u tim su pjesmama izneseni strahovi, nade i trpnje običnih ljudi (i Stojan Janković je u pjesmi »Bojčić Delalija i ban od Janoka« samo nešto okretniji borac koga ban od Janoka i njegovo društvo smatra običnim hajdukom).

Uz čisto epske pjesme te nešto odulje balade i romance, možemo odsada da i znatan broj pjesama s novelističkim osobinama ubrojimo među snažne tvorevine naše tradicionalne pripovjedačke umjetnosti oblikovane stihom.

²⁸ Kao što se npr. zbiva u pjesmama »Kosovka djevojka«, »Bitka na Krbavskom polju« itd

RÉSUMÉ

«Quelques chansons populaires ayant des éléments de nouvelles»

Dans cet exposé (aperçu, étude) l'auteur décrit les chansons nationales yougoslaves qui par leur teneur ressemblent le plus à des nouvelles. Ces chansons sont nombreuses et un assez grand nombre ont une valeur artistique importante. L'auteur de cet exposé, après avoir donné plusieurs définitions du mot «nouvelle», passe à l'explication du type mentionné de chansons populaires yougoslaves et s'arrête particulièrement sur les exemples suivants: «Lettre de Bosni Ivan» provenant de la Bosnie; «Bojčić Delalija et le ban de Janoka», également de Bosnie, et «La mort de Grgur Senjanin», provenant de l'île de Šipan située près de Dubrovnik. Il est à souligner que ces chansons présentent des traits caractéristiques pour les nouvelles dans la littérature artistique: limitation sévère à la description des événements, qui peuvent être exceptionnels, impromptus, et mystérieux parfois même terribles. Il conclut que nos chansons traditionnelles, comme en général les nouvelles, sont remplies d'intérêt et d'attrait, et que leurs caractères, tout comme leurs situations individuelles, sont présentés avec un succès indubitable. Le fait qu'elles soient écrites en vers, n'enlève rien à leur valeur. D'ailleurs le plus grand nouvelliste mondial, l'anglais G. Chaucer, contemporain et rival de Boccaccio, n'écrivit-il pas, lui aussi, toutes ses nouvelles en vers?